

Socjologiczne badanie wojska

Recenzja pracy *Wojsko w badaniach socjologicznych*, red. Tadeusz Leczykiewicz, Zdzisław Zagórski, WSO im. T. Kościuszki, Wrocław 1998.

Problematyka wojska, wojny i pokoju obecnie jest ważna z dwóch powodów. Pierwszy z nich ma powiązanie z wojną w Bośni i Kosowie, która ukazała Europie, że wojna nie jest odległą i należy być do niej przygotowanym. Drugim powodem jest konieczność zmiany sposobu funkcjonowania armii w społeczeństwie, co wynika z jej funkcjonowania w społeczeństwie demokratycznym i w nowych uwarunkowaniach sojuszniczych w ramach NATO. Problemom transformacji roli wojska w polskim społeczeństwie, jego miejsca w strukturze i świadomości społecznej, reformie jego struktur, zawodowym wojskowym (i sytuacji zawodowej innych służb mundurowych między innymi policjanta, strażnika więziennego), specyficznej sytuacji rodzin wojskowych, uwarunkowaniom pedagogicznym i z dziedziny psychologii społecznej, nieformalnej sferze funkcjonowania wojska jako instytucji poświęcona była konferencja naukowa zorganizowana 27-28 maja 1998 roku w Wyższej Szkole Oficerskiej im. Tadeusza Kościuszki we Wrocławiu. Konferencja miała charakter interdyscyplinarny i międzynarodowy, gdyż uczestniczyli w niej z komunikatami także wojskowi socjologowie z Republiki Czeskiej i ze Słowacji. Znaczącym jej osiągnięciem jest przezwyciężenie pewnej hermetyczności wojska. Jego badanie umożliwiono nie tylko socjologom wojskowym, ale również i cywilnym. Warto zauważyć, znaczący wkład socjologów z Uniwersytetu Wrocławskiego w organizację wspólnych badań tej, jakże ciekawej, socjologicznej materii.

Materiały pokonferencyjne rozpoczynają trzy, oparte na bogatej bibliografii, artykuły Zdzisława Zagórskiego, które są teoretyczną próbą określenia pozycji wojska w strukturze społecznej z punktu widzenia jego zadań i celów narodowych. w warunkach wojny i pokoju. Bardzo interesujący wydaje się podział struktury społecznej według modelu segmentacyjno-sieciowego na segmenty mieszane, „hybrydalne”, który - zdaniem Autora - cechuje społeczeństwa transformacyjne oraz struktury pozasegmentacyjne, czyli sieciowe. W ramach tych ostatnich Zagórski wyróżnia struktury lingwistyczne (językowe), normatywne, organizacyjne, ideacyjne i interesów. Rozpatruje on interesy jawne i ukryte grupy wojskowych w społeczeństwie, za główną oś, według której są one organizowane,

uznaje służbę i dyspozycyjność. Model ten ma charakter dynamiczny. Pozwala bowiem wyjaśnić nie tyle funkcjonowanie struktur, co opisać proces społecznej zmiany w warunkach przechodzenia do nowoczesnej struktury społecznej, w której dominują zawody usługowe, klasy prywatnych właścicieli, zwiększają się nierówności społeczne. Myślę, że bardzo ważne są obecnie badania nad stosunkiem społeczności lokalnych we wschodniej Polsce do lokowania jednostek wojskowych, przegrupowywanych z rejonu zachodniej Polski, co wyraźnie widać z perspektywy województwa podlaskiego oraz czy stanowi to - i w jakim stopniu - czynnik prorozwojowy.

W pozostałych artykułach Autor rozważa problemy ogólniejsze, związane z nacjonalizmami jako kategorią stosunków międzynarodowych czy też z historią społeczeństw militarnych i industrialnych. Ciekawie ujmuje ten aspekt model analizy zależności strukturalnych, który wykorzystuje dychotomie: suwerenność/niewola i wojna /pokój (s. 47). Istotne są uwagi Autora o NATO. i obecnej fazie rozwoju społecznego, w której wojna staje się w mniejszym stopniu wojną „graniczną”, a w większym wojną totalną. Wykorzystuje przewidywania czołowych XX-wiecznych filozofów i socjologów „futurologicznych”, takich jak: Francis Fukujama, Alvin Toffler czy Samuel Huntington. Badania nad pokojem (irenologia) i nad wojną (polemologia) - zdaniem Zdzisława Zagórskiego - powinny się uzupełniać, bo granica pomiędzy stanem wojny i pokoju jest płynna. Średni naród europejski, jakim jest naród polski jest zmuszony do pogłębienia badań w tym zakresie. Wszak ojciec socjologii August Comte mawiał: *savoir, d'ou prévoir, d'ou agir*. W myśl tej zasady cywilizacja, wojna i pokój powinny być analizowane po to, aby przewidywać i następnie zapobiegać niekorzystnym scenariuszom rozwojowym. Taka jest rola teorii socjologicznej.

Nurt teoretyczny podejmują również Marian Cieślarczyk, Tadeusz Kardas i Andrzej Łapa. Pierwszy z wymienionych Autorów analizuje bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe w postaci modelu SWOT, czyli szans i zagrożeń oraz mocnych i słabych stron. Ważnym elementem tej analizy są relacje pomiędzy wyzwaniami i szansami sprostania im dzięki rozwojowi obronności. Tadeusz Kardaś zapoznaje nas z bardzo ciekawą teorią czeskiego autora Charlesa Moskosa o roli sił zbrojnych w „społeczeństwie bez wojen”, które wyłoniło się w ostatnim okresie po społeczeństwach „pogotowia wojennego” i społeczeństwach „wojennego odstraszenia”. Andrzej Łapa z kolei rozpatruje stan współczesnej socjologii wojska i związanych z nią socjologii wojny i pokoju dochodząc do wniosku, że

należy podjąć wysiłki w celu zwiększenia wymiany informacji pomiędzy ośrodkami oraz koordynacji badań.

Innym nurtem, obecnym w tej pracy jest analiza aspektu prawnego i moralnego wojskowości. Ważną, z punktu widzenia przemian armii polskiej idących w kierunku jej uzawodowienia, analizę determinantów prawnych statusu żołnierza zawodowego podjął Zdzisław Morawski. Wychodzi on słusznie od pojęcia roli społecznej żołnierza zawodowego i ukazuje jej umocowanie prawne oraz kary i sankcje prawne za jej niewypełnianie. Należy ten problem - moim zdaniem - potraktować szerzej ze względu na konieczność tworzenia podstaw nowego prawa i nowej definicji statusu żołnierza zawodowego. Lech W. Urbański natomiast zajął się w swoim artykule aspektem moralnym wojen, ich słusnością, koniecznością ich toczenia we współczesnym świecie. Jego wnioski są dość pesymistyczne.

Aspektem o zasadniczym praktycznym znaczeniu poruszonym w materiałach pokonferencyjnych są relacje z badań nad różnymi aspektami funkcjonowania współczesnego wojska polskiego. Są one bardzo interesujące i stanowią przyczynek do socjologii procesu transformacji armii polskiej w ciągu ostatniej dekady. Agnieszka Pierzchalska i Waldemar Nowosielski analizują stan badań nad rodziną wojskową i jej położenie społeczne, Jan Maciejewski uprawia socjologię zawodu oficera wojska i analizuje prestiż zawodów wojskowych, Ryszard Bera wraz z Mariuszem Korczyńskim ukazują trudną sytuację materialną żołnierzy zawodowych, zaś Paweł Skuza zajmuje się adaptacją żołnierzy w pododdziałach rozpoznawczych wojska polskiego, Marcelina Zuber poświęca uwagę kobietom w wojsku polskim, zaś Ewa Zagórska - klubom sportowym o wojskowej (i nie tylko) proveniencji, a Wojciech Horyń - osobowość podchorążych WSO im. T. Kościuszki we Wrocławiu.

Inny nurt zainteresowań był poświęcony wizerunkowi wojska w społeczeństwie, a zwłaszcza w mediach (Andrzej Kudłaszyk i Mateusz Nieć). W tej części pracy na uwagę zasługują zwłaszcza artykuły Marka Jerzego Tomczaka analizujący na przykładzie badań relację wojsko- społeczność lokalna w Toruniu i Świdwinie oraz - bogato ilustrowany tabelami statystycznymi - artykuł Mariana Marcinkowskiego o socjodemograficznej charakterystyce kandydatów na oficerów. Aspekty działalności wychowawczej w wojsku analizowano na przykładzie nie tylko wojska polskiego (Janusz Zajdzik pisze o akceptowanej fikcji w tym zakresie działalności wojska), ale i armii czeskiej (Iwana Nekwapilowa i Radomir Saliger piszą o kształceniu na różnych szczeblach w czeskiej armii i konieczności profesjonalizmu w tym zakresie).

Pozostałe artykuły świadczą o różnorodności tematycznej badań w polskiej socjologii wojska, czego skutkiem jest jej siła. Tadeusz Wiland pisze o gwarze i języku żołnierskim, upatrując w ich przemianach w ostatnim okresie ogólniejsze zjawiska większego liberalizmu w wojsku. Józef Puchalski pisze o różnicy pomiędzy dowodzeniem i zarządzaniem, a także o konieczności wdrożenia w wojsku idei menedżeryzmu. Mieczysław Cenin snuje, modne ostatnio w psychologii, rozważania nad rolą inteligencji emocjonalnej w wojsku. Istotnym aspektem tej problematyki jest obecność w pracy artykułów poświęconych także innym formacjom mundurowym, obok tekstu Barbary Zagórskiej poświęconego także policyjnym klubom sportowym, mamy artykuł Ryszarda Jędrzejaka o środowisku zakładu karnego oraz Władysława Kubiaczyka o socjologii policji i transformacji służb policyjnych. Istnieją jeszcze w tym tomie artykuły o psychologii wojska i aspektach psychologicznych przygotowania żołnierza.

Recenzowana praca zawiera przegląd współczesnej polskiej socjologii wojska świadczący o jej znaczeniu i o trzymaniu przez nią „ręki na pulsie” rzeczywistości, co pozwala opisać z jednej strony bogactwo jej aspektów, z drugiej zaś - zaproponować kierunki zmian i uczestniczyć w procesie przekształceń. Autorzy Zdzisław Zagórski i Tadeusz Leczykiewicz dokonali ważnej - moim zdaniem - próby ukazania nowej socjologii wojska, która walczy o swoje miejsce pośród innych subdyscyplin socjologii w Polsce i zachowuje interdyscyplinarny charakter. Warto byłoby pomyśleć o nowym podręczniku porządkującym te nurty badawcze, co pozwoliłoby na lepszy udział socjologii w humanizacji kształcenia wojskowych

Tadeusz Popławski